

COMPARTIMENTUL

ȘTIINȚE POLITICE

CZU 321.7

DOI [https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1\(98\).01](https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1(98).01)

DEMOCRAȚIA CONTEMPORANĂ: ÎNTRE MIT POLITIC ȘI PLEDOARIE POLITICĂ

Pantelimon VARZARI

Doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: panvarzari@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2275-1978>

În prezentul articol sunt examinate unele probleme ce țin de dezvoltarea și consolidarea procesului democratic în societatea contemporană. O atenție deosebită se acordă analizei subiectelor privind originile și sensurile conceptului de democrație, de ideal democratic și de democrație reală, provocărilor și paradoxurilor democrației, precum și perspectivelor democrației contemporane. Se ajunge la concluzia că discuția despre avantajele și dezavantajele unor sau alte forme de democrație nu este terminată și, probabil, nu se va termina în curând, iar astăzi tot mai multe dispute se duc pe câteva probleme de interes teoretic, politic și practic și anume – ce sens ar trebui să oferim conceptului de democrație, cum democrația funcționează în societatea contemporană, care ar fi natura și perspectivele democrației.

Cuvinte-cheie: *conceptul de democrație, paradigmă democratică, ideal democratic, democrație reală, provocările, paradoxurile și perspectivele democrației, Republica Moldova.*

CONTEMPORARY DEMOCRACY: BETWEEN POLITICAL MYTH AND POLITICAL ADVOCACY

The article examines some issues related to the development and consolidation of the democratic process in contemporary society. Particular attention is paid to the analysis of topics on the origins and meanings of the concept of democracy, the democratic ideal and real democracy, the challenges and paradoxes of democracy, as well as the perspectives of contemporary democracy. It is concluded that the discussion on the advantages and disadvantages of some or other forms of democracy is not finished and probably will not be finished soon, and today more and more disputes are going on some issues of theoretical, political and practical interest - what meaning we should give to the concept of democracy, how democracy works in the practice of contemporary society, what would be the nature and prospects of democracy.

Keywords: *the concept of democracy, the democratic paradigm, the democratic ideal, real democracy, challenges, paradoxes, perspectives of democracy, the Republic of Moldova.*

LA DÉMOCRATIE CONTEMPORAINE: ENTRE LE MYTHE POLITIQUE ET LE PLAIDOYER POLITIQUE

L'article examine certaines questions liées au développement et à la consolidation du processus démocratique dans la société contemporaine. Une attention particulière est accordée à l'analyse des sujets sur les origines et les significations du concept de démocratie, l'idéal démocratique et la démocratie réelle, les défis et les paradoxes de la démocratie, ainsi que les perspectives de la démocratie contemporaine. On arrive à la conclusion que la discussion sur les avantages et les inconvénients de certaines formes de démocratie n'est pas terminée et, probablement, ne se terminera pas bientôt, et aujourd'hui de plus en plus de différends se déroulent sur certaines questions d'intérêt théorique, politique et pratique – quel sens devrions-nous donner au concept de démocratie, comment la démocratie fonctionne dans la pratique de la société contemporaine, quelle serait la nature et les perspectives de la démocratie.

Mots-clés: le concept de démocratie, paradigme démocratique, idéal démocratique, démocratie réelle, défis, paradoxes, perspectives de la démocratie, République de Moldova.

СОВРЕМЕННАЯ ДЕМОКРАТИЯ: МЕЖДУ ПОЛИТИЧЕСКИМ МИФОМ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЗАЩИТОЙ

В данной статье рассматриваются некоторые вопросы, связанные с развитием и укреплением демократического процесса в современном обществе. Особое внимание уделяется анализу тем, касающихся истоков и значений концепции демократии, демократического идеала и реальной демократии, вызовов и парадоксов демократии, а также перспектив современной демократии. Делается вывод, что дискуссия о преимуществах и недостатках тех или иных форм демократии не завершена и, вероятно, не завершится в ближайшее время, и сегодня все больше споров идут по нескольким вопросам, представляющим теоретический, политический и практический интерес: какой смысл мы должны вкладывать в концепцию демократии, как демократия работает в современном обществе, какова была бы природа и перспективы демократии.

Ключевые слова: концепция демократии, демократическая парадигма, демократический идеал, реальная демократия, вызовы, парадоксы и перспективы демократии, Республика Молдова.

Introducere

Teoria și practica democrației în societatea contemporană rămâne o problemă importantă care merită toată atenția cercetătorilor. Așa cum am menționat în studiile noastre despre democrația ateniană* și despre democrația modernă**, în evoluția istorică a democrației se remarcă o succesiune logică de eta-

* A se vedea: VARZARI, P. *Democrația ateniană: democrația „față în față” sau primul exercițiu democratic*. În: *Moldoscopie*. Publicație periodică științifico-practică, An. 24, 2020, nr. 1 (88), p. 112-130. ISSN 1812-2566.

** Vezi: VARZARI, P. *Democrația modernă și extinderea experienței democratice*. În: *Moldoscopie*. Publicație periodică științifico-practică, An. 25, 2021, nr. 1 (92), p. 10-23 (1,5 c.a.). ISSN 1812-2566.

pe distincte – de la faza democrației antice, la cea a democrației moderne și, în fine, la faza democrației viitorului. Potrivit ideii lansate în 1989 de către politologul american R. Dahl, democrația viitorului va evolua atât în plan intern (prin amplificarea autonomiei locale și a descentralizării), cât și internațional (în genul Uniunii Europene) și va duce la forme de expresie mai eficiente ale vieții democratice a popoarelor. La general, viitorul democrației depinde de viitorul dezvoltării economice, dar și de alte condiții nu mai puțin importante (politice, sociale, culturale etc.).

În cele ce urmează vom realiza o incursiune în cele mai importante teme ale fenomenului democratic, definind originile și sensurile conceptu-

lui de democrație, apreciind idealul democratic și democrația reală. De asemenea, ne propunem să identificăm provocările și paradoxurile democrației contemporane, precum și perspectivele democrației prin prisma variatelor abordări, realități și probleme cu care se confruntă societatea contemporană.

Originile și sensurile conceptului de democrație

Reiterăm ideea că democrația este un concept politic antic, semnificând la origine guvernarea de către popor, de către *demos*. Termenul în sine este rezultatul alăturării cuvintelor grecești *demos* (popor) și *kratos* (putere) și desemna regimul politic în care conducerea treburilor comunitare era exercitată de popor și pentru popor. Astfel, un prim sens, cel etimologic, al termenului de democrație este cel de putere a poporului.

Lucrurile devin mai complicate dacă se analizează semnificațiile diferite ale cuvântului grecesc *demos*. Acesta poate fi asimilat *Adunării Populare* a cetățenilor atenieni, sau poate desemna comunitatea în întregul ei. Termenul *demos* capătă de multe ori sensurile deținute de noțiuni ca *polloi* – cei mulți; *pleiones* – majoritatea, sau *ōchlos* – gloată. Astfel, sintagma inițială, prin care se definește etimologic democrația ca putere a poporului, capătă multiple sensuri în funcție de interpretările care i se atribuie lui *demos*. Tradus, de regulă, ca popor, el mai poate semnifica: „toată lumea”, „mare parte a mulțimii”, „clasele inferioare”, un „întreg organic”, sau poporul reprezentat fie prin principiul majorității absolute, fie prin cel al majorității limitate [1, p. 46], dacă analizăm aceste interpretări, ajungem la concluzii adesea contradictorii. Combinat cu termenul *kratos*, va construi diferite accepțiuni asupra regimului politic pe care o societate dorește să le indice. Diversitatea sensurilor nu este provocată doar de aspectul etimologic, ci și de numeroase alte variabile istorice, sociale, culturale, filosofice, sau economice,

toate contribuind la multiplicitatea de interpretări și modele pe care o are această noțiune [2; 3].

În planul teoriei și practicii politice, democrația este un regim politic care se bazează pe voința poporului. Definiția etimologică nu este suficientă de vreme ce nu explică ce este poporul: cetățenii Atenei reprezentau mai puțin din a zecea parte din totalul populației. Definiția modernă, care spune că un om nu se poate supune altui om, ci numai unor legi pe care și le poate impune, este mult mai precisă. Nu orice putere rezultată de la popor înseamnă democrație, ci numai aceea care nu impune legi arbitrare și presupune libertate de gândire și de opinie. Astăzi termenul este de cele mai multe ori folosit cu sensul de democrație liberală, dar are multe alte varietăți, iar metodele de a governa pot diferi.

Cu toate că termenul democrație este utilizat de obicei în contextul unui stat politic, principiile sale sunt aplicabile și altor organisme sau entități, cum ar fi universitățile, sindicatele, companiile publice sau organizațiile civice [4, p. 159-161]. Vom aminti că pe plan politic, democrația se definește ca regimul politic fundamentat pe principiul suveranității naționale (națiunea conduce statul prin reprezentanții săi aleși, pe principiul separării puterilor în stat, pe principiul egalității tuturor în fața legii). Democrația este inseparabilă de respectarea drepturilor omului și ale cetățeanului.

Nu ne vom referi în detaliu asupra analizei numărărilor definiții contemporane date conceptului de democrație ca formă de guvernământ, regim politic și mod de viață (câți politologi, tot atâtea definiții), pentru că în literatura de specialitate sunt destule. Politologul american B.R. Barber, arată că democrația poate fi definită generic ca referindu-se la cărmuirea populară sau la suveranitatea populară, la guvernământul reprezentativ, la o guvernare participativă directă, sau chiar la guvernământul de tip republican ori constituțional, altfel spus, la guvernământul conform legii [5, p. 153]. La fel, vom

menționa că pentru R. Dahl, democrația – ca tip ideal – are drept trăsături fundamentale receptivitatea constantă și completă a sistemului politic față de „preferințele cetățenilor, considerați egali din punct de vedere politic” [6, p. 32]. Dat fiind că democrația este, de fapt, un ideal, și formele de guvernământ, după Dahl, pe care le pot implementa societățile pot doar aproxima democrația.

Așadar, realitățile sociopolitice contemporane arată că democrația nu se mai poate confunda cu semnificația etimologică a termenului. Exista o diferență între ce se înțelege azi prin putere și popor și ce înțelegeau grecii antici (Platon sau Aristotel). Desigur, când a fost conceput termenul *demokratia*, poporul vizat era *demos*-ul din *polis*-ul grecesc, o comunitate redusă, extrem de unită, care acționa prompt ca un corp decizional colectiv. Așadar, democrația din *polis*-ul grecesc, care avea cetățeni mult mai puțini decât au oricare dintre democrațiile actuale, era o democrație directă, de tip „față în față”. Între democrația de tip „față în față” și sistemele democratice pe scară largă (adică moderne) există o prăpastie enormă, constată politologul italian G. Sartori. Totuși, precizează politologul britanic, J. Grugel, confuzia apare nu în ceea ce privește semnificația noțiunii, ci în urma judecăților normative referitoare la gradul în care democrația se potrivește oricărei societăți date [7, p. 19].

În contextul celor spuse mai sus, vom remarca trei aspecte relevante ale conceptului de democrație:

1) Dacă democrația ateniană clasică (sec. V î.Hr.) și democrația liberală clasică (sec. XVIII-XIX) pot fi abordate din perspectiva normativă (ideatică, cum ar trebui să fie democrația), în sec. XX are loc abordarea democrației dintr-o perspectivă empirică (felul în care democrația funcționează real, în baza anumitor măsurători), adepții unei asemenea abordări susținând că în acest fel conceptul se transformă dintr-unul pur teoretic și ideatic într-unul funcțional, care poate fi supus analizei științifice. Se face trecerea astfel de la ceea ce numim „cum ar trebui să

arate democrația”, la „cum funcționează efectiv democrația”. Democrația nu mai este un regim cu diverse atribute imaginate, ci devine un regim caracterizat de indicatori clari și măsurabili (în baza diverselor *indexuri ale democrației*). Printre cei mai cunoscuți autori ai teoriei empirice a democrației se numără S.M. Lipset, A. Lijphart, R. Dahl, Q. Skinner, K. Jagers, T.R. Gurr, A. Przeworski etc.

2) Dacă în Antichitate analiza politicii, a cetății, a societății și a istoriei politicii a fost un atribut al filozofilor (politici), în Evul Mediu, Renaștere și Modernitate a fost un atribut exclusiv al aristocrației, atunci în perioada postmodernă domeniul politicului, al politicii și al politicilor devine unul al elitei (intelectuale) și asta pentru că democrația este o ordine politică, nu economică, iar îndreptățirile economice (sau lipsa lor), totuși, le afectează pe cele politice.

3) Astăzi, dificultățile definirii termenului „democrație” sunt, în mare parte, legate, în opinia politologului român V. Pleșca, de faptul că însuși teoria politică a adus un plus de ambiguitate conceptului, prin inflația necontrolată a epitetelor pe care i le-a atașat. J.S. Dryzek, spre exemplu, a identificat nu mai puțin de 55 de epitete care pot fi atașate – și chiar au fost – termenului de „democrație” [8, p. 40], iar M. Salvadori a estimat că există aproximativ 200 de definiții ale democrației [9].

Tradițional, toate definițiile referitoare la democrație pot fi grupate, în opinia politologului român I.I. Kantor, în două categorii: *definiții normative* și *definiții empirice*. O examinare mai atentă dezvăluie, totuși, că, o a treia categorie, poate fi designată ca *empiric-normativă*, pentru că un număr de definiții nu sunt nici pur empirice și nici strict normative, ci combină elemente ale ambelor definiții [9]. De aceea autorul citat, I.I. Kantor, evidențiază, în mod întemeiat, trei abordări în analiza paradigmelor contemporane dominante în definirea democrației:

1) *Abordarea normativă* investighează componente definiționale, concepte centrale, sau elemen-

te esențiale din paradigmele empirice, normative și cele normativ-empirice din teoria contemporană a democrației. Astfel, sunt analizate comparativ versiunile liberale, pluraliste, deliberative, participative, postmoderne ale teoriei democratice contemporane. La fel, accentul este pus pe investigarea acelor surse și condiții în care democrația apare, se dezvoltă și se consolidează, precum și modalitatea de evaluare a acestor situații.

2) *Abordarea empirică* este consacrată introducerii acelor elemente care agregă studiul aplicat al democrațiilor contemporane pe baza fundamentelor teoretice studiate (la baza diverselor *indexuri ale democrației* care s-au făcut, la nivel mondial, în sec. XX și XXI, stau abordările științifice asupra democrației). Unul dintre acești indici este indicele democrației măsurat de *Economist Intelligence Unit*, începând cu 2006, în 167 de democrații. Clasificând țările în democrații consolidate, democrații neconsolidate, regimuri hibride și regimuri autoritare, indicele propus măsoară 60 de indicatori grupați în categoriile: pluralism, libertăți civile și cultură politică [10].

3) *Abordarea empiric-normativă* se axează pe următoarele seturi de probleme: a) conceptul de consolidare democratică, linii de consolidare democratică, arene ale consolidării democratice, direcții comportamentale și atitudinale de consolidare, nivelele ale elitelor și de masă ale consolidării democratice; b) democrații „bune” și „rele” („bune” și „rele” *relativ la ce?*; conceptul de „calitate a democrației”; dimensiunea procedurală, substantivă și responsivă etc.).

Configurația conceptului de democrație poate fi degajată dacă răspundem la următoarele întrebări: 1) *cine conduce* – prin prisma diferitelor teorii despre natura umană și despre cetățenie; 2) *în cadrul căror limite și competențe* – ca aspect al problemei guvernării limitate sau nelimitate (...) și al sferei adecvate de aplicare a guvernării democratice; 3) *în numele cărora scopuri* – ca expresie a conflictului dintre in-

divid și comunitate sau, mai general, dintre libertate (drepturile individului, drepturile omului) și egalitate (dreptate socială); 4) *cu mijloace directe sau indirecte* – adică prin guvernarea populară directă sau prin instituții reprezentative și cu ce impact asupra teoriilor despre raportul mase-elite și 5) *în ce condiții și sub ce constrângeri* – ca formulare a problemei premiselor economice și culturale ale democrației, incluzând aici structura de clasă a societății (dar și alți factori) [5].

Așadar, actualmente, conceptul de democrație se utilizează cu câteva înțeleșuri. Primul este legat de proveniența din greacă „puterea poporului” sau, folosindu-se interpretarea președintelui american A. Lincoln, „conducerea poporului, alegerea poporului și pentru popor”. Într-un alt sens, mai larg, democrația poate exista oriunde este organizare, putere și conducere. Al treilea înțeles analizează democrația bazată pe un sistem de valori bine determinat: idealul organizării societății în corespundere cu concepțiile ei despre lume. În șirul din care este compus idealul intră și un sistem de valori: libertatea, egalitatea, drepturile omului, suveranitatea poporului ș.a. Al patrulea înțeles al democrației prevede mișcările sociale și politice pentru puterea poporului, realizarea țelurilor și idealurilor democratice, mișcări care au apărut în Europa sub steagul luptei cu absolutismul pentru eliberarea și egalitatea drepturilor celei de-a treia pătri sociale. Mișcările democratice contemporane sunt foarte diferite, fiind social-democratice, creștin-democratice, liberale și alte mișcări [11]. Nu în ultimul rând, diverse sunt și formele de organizare și conducere politică a unei societăți, ținând cont de voința poporului, de interesele și aspirațiile de progres ale țării. În acest sens, democrația presupune două componente inseparabile: guvernanți și guvernați, conducători și conduși, care, enunțând relația dintre obiectul și subiectul puterii, trebuie să conlucreze prin consens și compromis în interesul unei comunități.

Idealul democratic și democrația reală

De-a lungul timpului, democrația, așa cum am văzut *supra*, a fost abordată din perspective diferite: ca teorie a puterii, ca formă de guvernare, ca sistem politic și/sau regim politic, ca mod de viață sau în ipostaza de metodă de luare a deciziilor în cadrul unei comunități. Dincolo de răspunsuri, o concluzie se impune – definițiile date democrației sunt nesatisfăcătoare și incomplete; mai mult, există o stare de incongruență între teoriile democrației, idealul democratic și democrația reală [2].

Politologul I. Duminică arată că, spre deosebire de mit, care angajează și acreditează automat, necritic și integral o idee, o imagine, un ideal presupus realizat sau realizabil în continuare, analiza politică propriu-zisă recurge la separarea mintală a unui proces, eveniment, subiect de cercetare în părțile sale componente pentru a-i studia geneza, natura și a determina relațiile dintre părți, precum și poziția acestora față de „întreg” [12].

Raportul dintre ideal și realitate în democrație implică trei condiții fundamentale: 1) oamenii afectați vital de o decizie umană urmează să aibă un rol efectiv în adoptarea acesteia; 2) întreaga putere de a adopta astfel de decizii să aibă o legitimare publică și 3) toți cei care adoptă asemenea decizii să poată fi trași la răspundere publică. Or, cum „nici una dintre aceste trei condiții nu poate să se realizeze” – dat fiind că nu s-a format ... „nici o societate care să fie total democratică – o asemenea societate rămâne un ideal” [13].

Decalajul dintre idealul politic și realitatea politică este, de fapt, un fenomen central persistent chiar și în viața politică americană, fapt subliniat de politologul american S. Huntington, care distinge unele trăsături ale idealurilor politice americane care generează decalajul dat [14], iar drept consecință a acestora apare decalajul între idealurile politice, instituțiile politice și practica politică din America. Spre exemplu, anul

2021 va fi amintit pentru un eveniment fără precedent în istoria politică a SUA: asaltul din 6 ianuarie asupra Capitoliului de către susținătorii președintelui D. Trump în încercarea de a bloca certificarea rezultatelor alegerilor din 2020, iar ziua de 6 ianuarie 2021 este considerată „una dintre cele mai negre zile ale democrației americane” [15]. În plus, autoritățile chineze califică democrația americană drept „armă de distrugere în masă”, „utilizată de SUA pentru a se amesteca în alte țări” [16].

Democrația este acum atât de populară, încât cele mai multe ideologii politice pretind ca îi sunt favorabile. Aceste presupuse ideologii democratice sunt în permanență competiție și, ocazional, în conflict unele cu altele. Cea mai bună explicație pentru o astfel de situație stranie constă în a spune că ideologii diferite urmăresc și promovează într-adevăr democrația, dar în moduri diferite, deoarece ele sunt în dezacord cu privire la ceea ce este democrația cu adevărat. Ele pot să facă aceasta datorită faptului că democrația nu este ceva unic. Mai degrabă decât o anumită formă de guvernământ, care trebuie să aibă o structură specifică, democrația este un ideal [17, p. 51].

A spune că democrația este un ideal înseamnă a afirma că ea este ceva spre care oamenii tind. În ciuda dificultăților de a-l defini, idealul democratic al „guvernării poporului” rămâne popular. Aceasta se datorează în parte legăturii sale cu libertatea și egalitatea, atâta timp cât democrația implică faptul că, într-un anume sens, fiecare cetățean va fi și liber, și egal cu toți ceilalți. Dar ce înseamnă exact libertatea și egalitatea sau ce formă ar trebui să ia și cum se leagă între ele, toate acestea sunt deschise interpretării [17, p. 52]. Aici intervin ideologiile politice: fie ca îl acceptă sau îl resping, toate ideologiile facând referire la idealul democratic.

Deci, democrația este, ca și libertatea, un concept esențialmente contestat. Idealul democratic însuși este profund implicat în conflictul ideologic al lumii moderne. Pentru alți autori, democrația este un pro-

iect utopic. Spre exemplu, pentru profesorul român L. Boia, „democrația nu poate exista ca atare: e un model ideal. Nu va reuși niciodată, cu aspirația sa spre egalitate și libertate, să supună, și încă mai puțin să anuleze, celelalte dorințe înscrise în sufletul omenesc și în dinamica societăților, în primul rând bogăția și puterea”. Altfel spus, democrația este un mit. Ea este un proiect utopic, care a jucat un rol-cheie în evoluțiile ultimelor două secole, materializându-se într-un mod fatalmente incomplet, cu mai mult sau mai puțin succes, într-o varietate de construcții politice: modelul american și modelul francez, democrația occidentală și democrația comunistă etc. Simbolurile și realitatea nu trebuie confundate. Cuvintele ascund uneori sensul real al lucrurilor. Este rău cu răul, dar parcă mai rău fără el, cam aceasta este și concluzia autorului citat, pentru că „democrația occidentală este nu numai cea mai bună dintre soluții, ci singura soluție rațională” [18, p. 5, 146].

Însă pentru majoritatea autorilor, democrația este o realitate, care trebuie construită, iar concomitent și cercetată. Democrația este studiată, deopotrivă, de filosofi, care propun chiar modele ideale, de istorici, preocupați de ascensiunea și declinul acesteia, de politologi, care încearcă să dea o explicație empirică a condițiilor afirmării, menținerii, funcționării, răspândirii și posibilei sale prăbușiri. Este cert că existența acestei diversități de unghiuri de abordare conduce și la unele suprapuneri, însă diversitatea conduce mai totdeauna la rezultate fecunde în cercetare. Chiar și unele construcții ce îmbracă forme utopice ideii de democrație pot conduce la îmbunătățirea democrațiilor real-funcționale [19, p. 10].

De ce, totuși, numai în ultimii aproximativ 150 de ani democrația a fost considerată ca o formă dezirabilă a guvernământului și societății? O bună parte din autori scot în evidență avantajele democrației. Printre elementele ei ar fi: participarea efectivă a populației la procesul de luare a deciziilor; prezența unor elite care guvernează societatea cu sprijinul

acesteia, guvernare ce presupune responsabilitate și limite; prezența mai multor forțe politice legal recunoscute care luptă pentru acapararea puterii politice; structurarea unei ideologii bine definite; organizarea instituțiilor statului pe principiul separației puterilor în stat și structurarea relațiilor dintre acestea; existența unor principii care stau la baza democratizării, cum ar fi principiul alternanței democratice la guvernare, principiul descentralizării, principiul autonomiei locale etc.; specificarea exhaustivă a unor drepturi și libertăți fundamentale; economia de piață unde liberul schimb duce la o dezvoltare economică ș.a. La categoria dezavantaje ale regimului democratic se enumeră: prezența blocajului decizional din partea opoziției politice; existența unui aparat birocratic puternic prin distribuția de posturi publice în scopul recrutării sau fidelității clientelei politice, iar A. Toffler vorbea, totodată, și despre birocrăția de partid sau partidul invizibil al birocrăției; extinderea corupției și altor fenomene negative contemporane ce împing sistemul comunicării politice către disimulare, amintind, de altfel, că acest fenomen era cunoscut și în Antichitate sub o altă turnură – Socrate fiind învinuit de coruperea tineretului – ca acesta să nu să se supună zeilor recunoscuți de *cetate*, propunând chiar și un nou zeu – Daimon, grecii fiind tare supărați pe filosof, precum și neajunsurile democrației clasice (limitarea claselor sociale, astfel încât, asemănător cu democrația antică, democrația contemporană nu se bazează pe majoritatea cetățenilor și de aceea ea nu este puterea poporului în întregul sens al cuvântului; formalitatea în realizarea unor principii și mecanisme democratice și, ca urmare, transformarea democrației din puterea poporului în întrecerea „sacilor cu bani”; lipsa conexiunii dintre democrație și procesele economice și sociale poate duce la sporirea conflictelor sociale și nu satisface astfel interesele vitale ale cetățenilor; limitarea cetățenilor în participarea la viața politică a statului etc.). În acest sens, democrația contemporană s-a dovedit

a fi eficientă, dar, totodată, frecvente sunt cazurile când a dat semne de ineficiență (cazul Uniunii Europene în contextul crizei financiar-bancare, crizei euro și crizei economice începând cu anul 2008, mai apoi crizei migranților și a refugiaților).

Totuși, democrația ca formă de guvernare denotă superioritatea ei, iar termenul în sine se bucură de cea mai mare popularitate printre politicieni, lideri de opinie și simpli cetățeni. În același timp, forma democratică de guvernare se confruntă cu mari dificultăți de ordin politic și socioeconomic, care, de altfel, sunt iminente procesului democratic, inclusiv în țările aflate într-un proces profund de schimbare și modernizare în contextul democratizării societății (unele țări din Parteneriatul Estic). Astfel, transformările reale în sfera vieții politice (democrația pluralistă, alternanța la guvernare), în ramura economică (restructurarea proprietății, privatizarea, libera concurență) și în alte domenii de activitate socială s-au soldat cu proliferarea diverselor fațete ale schimbărilor democratice, însoțite de încercări, riscuri și erori, care solicită o atenție sporită din partea decidenților politici, a factorului decizional [20, p. 102-124].

Unul dintre cei mai fervenți și avizați critici ai sistemului politic democratic actual, caracterizat prin reprezentativitate, existent în majoritatea țărilor democratice, este cercetătorul francez V.I. Volkoff, care în cartea sa *Defectele democrației* (2002) arată: „Ca mod de desemnare a guvernanților, democrația prezintă avantaje evidente care, de fapt, se reduc la unul singur: acordul guvernanților. În nici un caz nu negăm că este superioară regimurilor unde guvernanții sunt desemnați prin alte mijloace, cum ar fi nașterea, averea, hazardul sau meritul. Dar nu avem motive să închidem ochii în privința dezavantajelor practice ale procedurii” [21]. În acest fel, autorul citat abordează mai multe defecte de fond ale aplicării principiilor democrației în societățile democratice contemporane.

Unii autori de la noi își pun și o întrebare deloc retorică: De ce democrația ca concept este mereu contestată, iar în unele țări, ca Republica Moldova, democrația eșuează? Nu întâmplător, acceptarea democrației ca regimul cel mai dezirabil nu trebuie să ne conducă la trecerea sub tăcere a limitelor și criticilor ei („critici ostili” și „critici favorabili”, după R. Dahl). Analizând transformările democratice, Dahl insistă și pe confuzia creată în jurul semnificației democrației. Această confuzie își are cauza tocmai în evoluția istorică – de-a lungul câtorva mii de ani – a democrației, precum și în originile sale multiple: „Ceea ce înțelegem noi prin democrație nu este ceea ce înțelegea un atenian în timpul lui Pericle. Noțiuni grecești, romane, medievale și renașteriste se îmbină cu noțiuni de secole mai apropiate, pentru a produce un amestec adesea extrem de inconștient de teorie și metode” [22, p. 10].

La rândul lor, pornind de la considerentul că poporul este rareori unanim, autorii *Dicționarului Oxford de politică* definesc democrația în sens descriptiv, ca sinonim al regulii majorității: „Este probabil mai bine să restrângem „democrația” strict la conducerea de către majoritate și să tratăm toleranța, apărarea drepturilor etc. drept precondiții pentru democrație, dar nu ca elemente constitutive ale democrației însăși” [23, p. 129].

Pentru a conferi o mai pronunțată concretețe, cuvântul *democrație* este adesea înlocuit cu cel de *libertate*, dar aceste categorii nu sunt sinonime. Desigur, democrația constă într-un anumit număr de idei și principii privind libertatea, dar și dintr-un număr de practici și proceduri care au căpătat forma lor actuală de-a lungul istoriei, prin experiența îndelungată și adesea anevoioasă; într-un cuvânt, democrația poate fi definită și ca *instituționalizarea libertății*. De aceea, putem identifica principiile fundamentale, puse la încercare de-a lungul vremii – guvernarea constituțională, drepturile omului și egalitatea în fața legilor – pe care trebuie să le

posede fiecare societate care se numește pe drept democratică.

Chiar dacă democrația este uneori înțeleasă greșit sau folosită abuziv, principiile fundamentale ale acesteia sunt unanim recunoscute: suveranitatea poporului; guvernul alcătuit cu acordul celor guvernați; domnia majorității; drepturi ale minorităților; garantarea drepturilor fundamentale ale omului; alegeri libere și echitabile; respectarea procedurilor legale; limitarea constituțională a puterii guvernului; pluralism social, economic și politic; respectarea valorilor de toleranță, pragmatism, cooperare, compromis etc.

Provocările și paradoxurile democrației contemporane

Sec. XX este cel în care democrația s-a generalizat și s-a consolidat în mai multe țări, inclusiv la intersecția anilor '80-90' în țările postcomuniste. În pofida faptului că acest secol a fost caracterizat în mod diferit („secolul extremelor” după istoricul marxist britanic E. Hobsbawm [24], sau „secolul blestemat” după Ed.S. Radzinski, scriitor și istoric sovietic și rus [25]), totuși din cauza ideologiilor contrare (sindicalismul, elitarismul, fascismul, național-socialismul, bolșevismul, troțkismul, maoismul și alte versiuni ale marxismului contemporan), excelența sociopolitică a teoriei democrației părea să fie acceptată ca fenomen social de rând cu altele, așa încât ideologia și doctrina democratică devine și în sec. XXI una dominantă pe scena bătăliilor politice și în literatura de specialitate (în raport cu sec. XX, oare cum va fi calificat sec. XXI după *Brexit*, apariția fenomenului Trump și după invazia Rusiei în Ucraina?). Fără a detalia, vom specifica doar că din perspectiva filosofică, K.R. Popper, din cea economică, Fr.A. Hayek, și din cea politologică, R.Dahrendorf, R.A. Dahl, A. Lijphart, S.P. Huntington, G. Sartori, A. Toffler ș.a., au formulat mai multe argumente în favoarea superiorității democrației ca instituție, au descris

avantajele, dezavantajele și limitele democrației în cadrul instituțional de funcționare, paradoxurile și provocările democrației contemporane, au încercat să prognozeze viitoarele evoluții ale democratizării ca proces în contextul multitudinii de probleme cu care se confruntă societatea contemporană.

Cunoscutul paradox al lui R. Wollheim este o problemă în filosofia politică care indică o contradicție inherentă în conceptul democratic. Paradoxul scoate în evidență faptul că o persoană poate pleda simultan două opțiuni de politică în conflict dintre *A* și *B*, cu condiția că persoana consideră că deciziile democratice ar trebui să fie urmate. Incongruența a fost formulată de filosoful britanic R. Wollheim în 1962 într-un articol intitulat *Un paradox în teoria democrației*, prezentând și două modalități de a evita paradoxul, pe care apoi îl respinge [26; 27].

Desigur, societățile democratice contemporane încearcă să depășească acele probleme cu care inerent se confruntă democrația – dezavantajele și limitele democrației, paradoxurile ei și provocările la adresa statului în condițiile celui „de-al treilea val al democratizării” (S. Huntington), „deficitul democratic” (B.N. Dunn) în luarea deciziilor politice naționale sau globale. Se ține cont și de alte dificultăți aporetice (probleme greu de rezolvat) în viața societății aflată în plin proces de schimbare și modernizare în contextul democratizării. Printre acestea sunt crizele multidimensionale – politică, constituțională, valorică, instituțională, identitară, economico-socială, absența tradițiilor democratice și a unei culturi politice democratice, tergiversarea reformelor democratice, creșterea nejustificată a rolului statului în economie, clivajele sociale și politice, blocajele politice și decizionale, birocrăția extinsă și disfuncțională etc. În cazul Republicii Moldova, acestea pun sub semnul întrebării însăși legitimitatea proiectului democratic lansat de prima generație a clasei politice naționale de la începutul anilor '90 ai sec. XX [20].

De ce democrația este supusă unor provocări majore? Sistemele democratice contemporane sunt adesea imperfecte, fiindcă se confruntă cu anumite contradicții interne. Democrația este supusă unor provocări, care fac societatea să întâmpine crize de tot felul, mari tensiuni și conflicte sociale, care stimulează extinderea unor fenomene negative (corupția, nerespectarea drepturilor omului etc.) și perturbază viața democratică a societății aflată în plin proces de dezvoltare. O parte din provocările apărute în fața democrațiilor contemporane sunt identificate de politologul italian D. Fisichella [28, p. 263-267, 333-341]. Evidențiind mai întâi de toate câteva probleme ale democrației contemporane (relația dintre politica vizibilă și politica invizibilă; democrația ca regim de administrare ordinară: autenticitatea democrației), acesta deduce și provocările ei: provocarea ce vizează gradul de reprezentare politică, provocarea tehnocratică, provocarea oligarhică și cea instituțională, care are în vedere organizarea și funcționarea eficientă și legală a instituțiilor, controlul politic pe care îl pot efectua și suporta acestea, gradul de reprezentativitate pentru cetățeni, implicațiile în plan socio-economic, organizațional, politic etc.

La rândul său, sociologul germano-britanic R. Dahrendorf scoate în evidență următoarele paradoxuri [29, p. 223-252]: gradul de reprezentare politică diferențiat în societățile democratice care se manifestă printr-o multitudine de aspecte (ideea suveranității naționale periclitată mereu de ideea suveranității populare, ideea independenței reprezentantului contestată cu periodicitate de ideea mandatului), sporirea conflictelor de interese între structurile tehnocratice și cele cu caracter politic, apariția diferitelor blocaje instituționale, provocarea oligarhică și cea instituțională ș.a. Aceste provocări se datorează faptului că democrația și societatea democratică sunt supuse unor schimbări și chiar presiuni pe diverse paliere (economic, social, politic, etnolingvistic, cultural etc.).

În același timp, G. Hermet, analizând numeroasele tabuuri pe care le implica modelul democratic pluralist, urmărește traiectoriile sinuoase ale devenirii democratice a societății occidentale, matricele democrației pluraliste, precum și paradoxurile regimurilor reprezentative [30, p. 48-49, 128-169; 31]. Sesizând formula „paradoxul legitimității democratice”, sociologul și politologul francez are în vedere antinomia realității politice, contradicția dintre „principiul fondator al suveranității populare și teoria instrumentală a reprezentării poporului de către conducătorii aleși la intervale de timp date”, dar și faptul că poporul suveran nu domnește cu adevărat.

La fel, R. Dahl, pornind de la raportul dintre ideal și real în democrație, de la anumite inconsecvențe în funcționalitatea democrației în societățile contemporane, iar sistemele democratice fiind imperfecte, arată că ea, democrația, implică anumite „paradoxuri ale democrației” [32, p. 113-126]. În explicația autorului, asemenea paradoxuri, de fapt, contradicții interne ale mecanismului democratic, provin din faptul că societății umane îi sunt specifice tensiuni, stări conflictuale latente, a căror „activizare” slăbește și erodează democrația, putând deschide calea regimului politic autoritar.

Autorii de referință evidențiază și alte probleme fundamentale ale democrației, cum ar fi politica vizibilă și cea invizibilă (N. Bobio), democrația ca regim de administrare ordinară (G.L. Mosse), reducerea democrației la un sistem simplu de „reguli ale jocului”, ale practicii instituționalizate (J. Habermas) [33], precum și deficitul democratic, fenomen observabil și în țările UE, dar mai cu seamă, în tinerele democrații din spațiul Europei Centrale și de Sud-Est [34, p. 53-59].

Invocând ideea despre paradoxul democrației, unii autori pe bună dreptate consideră că democrația reprezintă cadrul în care principiul statului de drept poate deveni o realitate. Dar astăzi democrația nu se mai poate confunda cu sfera dimensionată de

etimologia termenului. Paradoxal, puterea, în orice stat civilizat, aparține poporului, dar el nu o poate gestiona. Poporul este incapabil de autoguvernare. Atunci el este nevoit să mandateze periodic niște reprezentanți aleși în funcție de anumite criterii, să organizeze și să conducă activitatea socială, să exercite puterea [35, p. 24].

Cercetătorul V. Capcelea, din perspectiva politico-filosofică, încearcă să degajeze, alături de paradoxul statului și paradoxul elitelor, paradoxul democrației [36, p. 36-37]. Ultimul derivă din ideea că un nivel sporit de libertate economică presupune și un nivel mai înalt de libertate politică. Însă practica socială a demonstrat că în cazul în care democrația precede dezvoltării economice, există pericolul că și conflictele care apar să nu poată fi rezolvate, tocmai din cauza lipsei de resurse economice, iar acestea, la rândul lor, produc disfuncționalități în consolidarea democrației. Cert e că fără condițiile economice necesare pentru constituirea și dezvoltarea unei clase de mijloc semnificative, înzestrată cu valori societale, progresele în sfera democrației rămân îndoielnice. Totodată, pentru a obține progrese și instituții democratice stabile, este necesară o altă condiție – existența unei culturi civice mature, ceea ce în societățile tranzitorii lipsește cu desăvârșire. Prin urmare, paradoxul democrației constă în faptul că trebuie să ai ori democrație, libertăți politice, posibilitatea de a-ți exprima liber convingerile/opiniile, ori prosperitate economică.

Criza democrației, multă vreme un subiect abordat mai degrabă la nivel teoretic, a devenit o problemă politică și practică la ordinea zilei. Odată cu afirmarea din ce în ce mai vocală a preferinței politice pentru (re)construcții instituționale bazate pe valorile democrației liberale, echilibrul democrațiilor este primejduit [37]. Mai mulți cercetători constată faptul că democrațiile sunt amenințate atât din interior cât și din exterior (cazul Ucrainei pare a fi cel mai elocvent exemplu în contextul invaziei Federației Ruse

în această țară la 24 februarie 2022). La drept vorbind, putem vorbi de factori interni și factori externi care alimentează criza democrației în societatea contemporană. Deci, este vorba despre anumite contradicții (obiective și subiective) între diferite moduri de manifestare a vieții democratice.

Perspectivile democrației în societatea contemporană

Unii politologi occidentali, spre exemplu, S.P. Huntington, descriu evoluția istorică a democrației în valuri, la distanțe de timp inegale [38, p. 18-40]. Astfel, primul val ar cuprinde epoca dintre încheierea revoluțiilor moderne și declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial; următorul val ar fi „trecut” în circa două decenii ale perioadei imediat postbelice, iar cel de-al treilea val al democratizării, apreciat ca fiind, probabil, cea mai importantă evoluție politică din ultima parte a sec. al XX-lea, va fi inaugurat de transformările din Portugalia, Grecia și Spania, continuate în America Latină și Asia de Sud-Est, pentru a marca, la sfârșitul anilor '80 ai sec. XX, prăbușirea comunismului în Europa Centrală și de Est, inclusiv în fosta Uniune Sovietică.

A ajuns oare acest al treilea val la apogeu? Retragerea sa va aduce oare cu sine o reducere a victoriilor democratice petrecute în anii '70 și '80 ai sec. XX? Huntington analizează complexul forțelor politice și culturale fără a ajunge la o concluzie definitivă. O retragere a celui de al treilea val este desigur posibilă, spune el, urmată, probabil, de un al patrulea val.

În pofida faptului că acest tipar nu este inevitabil, unii autori încearcă să descrie cel de-al patrulea val al democrației care a apărut în unele țări ale Africii de Nord. Astfel, cercetătoarea A.-M. Gajdo descrie cu lux de amănunte premisele și condițiile apariției acestui val al democrației, fiind vorba despre *primăvara arabă*, aceasta definind evenimentele care au avut loc în *MENA* (Algeria, Arabia Saudită, Bahrain, Egipt, Emiratele Arabe Unite, Iordania, Irak,

Iran, Kuweit, Liban, Libia, Maroc, Oman, Palestina, Qatar, Siria, Tunisia, Yemen.), de la sfârșitul anului 2010 [39]. Imediat după declanșarea evenimentelor din MENA, cercetătorii politicii internaționale au făcut analogie între procesele revoluționare de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului trecut, din Europa Centrală și de Est, și *primăvara arabă*. Dacă trăsătura particulară al celui de-al treilea val este că democrația a devenit o aspirație globală, indiferent de religie, cultură și nivel de dezvoltare, *primăvara arabă*, însă, a coagulat toate forțele în jurul unui singur țel: acela de a pune capăt dictaturilor, fără a afirma neapărat și dorința de democratizare. Pentru mulți analiști ai politicii internaționale „o trezire islamică” (afirmarea islamului politic) în țările cuprinse de revoluții constituie un motiv de îngrijorare și pune tot mai accentuat în discuție relația islam-democrație. Totuși cercetătorii susțin că este tentantă ideea unui „al patrulea val de tranziție către democrație”, dar că este prea devreme să putem privi cu obiectivitate câtă vreme evenimentele sunt încă în desfășurare, iar problema tranziției către democrație rămâne deocamdată deschisă [39].

În literatura politologică continuă să se ducă dezbateri controversate asupra perspectivelor democrației. Soarta și perspectivele ei în contextul fragmentării societății contemporane, al erodării sferei publice și al sărăcirii rândurilor cetățenilor interesați, potrivit politologului polonez Z. Bauman, sunt incerte [40]. Democrația în societatea modernă (atât occidentală, cât și non-occidentală) poate fi emasculată, este amenințată cu transformarea într-o democrație fără oameni și fără cetățeni, degenerând în fie o oligarhie, fie o ohlocrație. Dacă ne ghidăm pe deplin după logica lui Bauman, atunci nu există perspective pentru democrație, precum și pentru instituțiile publice în viitorul apropiat.

Cu toate acestea, democrația, ca teorie și ideologie, semnifică mai mult decât introducerea procedurilor de schimbare pașnică a guvernelor. Instituțiile

guvernări sunt pe deplin stabile numai atunci când se bucură de legitimitate populară și rezolvă interesele economice și sociale ale cetățenilor. Democrația ca promisiune și solicitare a fost întotdeauna la ordinea zilei pentru toate societățile, în special pentru țările postcomuniste [41, p. 126-140]. Pe de o parte, nu ar putea exista un calendar unic pentru societățile în care democrația este chemată să prindă rădăcini și să se răspândească. Pe de altă parte, adoptarea principiilor democratice nu reprezintă un scop în sine, ci numai începutul, căci, în ciuda imperfecțiunilor, democrația rămâne cea mai bună modalitate de a conduce treburile publice ale unei societăți, numai dacă se respectă principiul suveranității poporului (ceea ce înseamnă că guvernarea poate fi legitimată numai prin voința celor guvernați). Democrațiile vechi, așezate, caracterizându-se adesea printr-o apatie a cetățenilor față de viața politică (în special, participarea la vot), nu pune probleme funcționale democrației, pe când democrațiile tinere se confruntă, de regulă, cu crize sistemice, cu o neîncredere a populației față de instituțiile puterii, cu necesitatea acestora de a răspunde prompt la nevoile sociale și economice apăsătoare.

Este necesară, în definitiv, conștientizarea adevărului că democrația în sine nu garantează nimic. Ea oferă în schimb posibilitatea succesului, dar și riscul eșecului. În definiția răsunătoare și iscusită a lui Th. Jefferson (filosof politic, al treilea președinte al SUA, fiind ales de două ori – în 1800 și în 1804), promisiunea democrației este „viață, libertate și căutarea fericirii”. Democrația este, deci, atât o promisiune, cât și o solicitare. Ea este promisiunea că oamenii liberi, cooperând, se pot autoguverna într-un mod care va satisface aspirațiile lor la libertate personală, șanse economice și dreptate socială. Ea este, în același timp, o solicitare, pentru că succesul democrației depinde de cetățenii societății respective și de nimeni altcineva. În concepția politologului italian N. Bobbio, democrația nu și-a respectat în to-

talitate promisiunile referitoare la capacitatea sa de adaptare la diferite condiții impuse de istorie, o mare capacitate de învățare, precum și un însemnat potențial de transformare în timp, în funcție de anumiți factori [29].

Printre schimbările specifice lumii contemporane, tendințele viitorului social, un rol esențial revine proceselor perfecționării democrației, îndeosebi a celei reprezentative, a politicii moderne. Teoria reprezentării democratice sau a delegării în vederea deliberării eficiente reprezintă eticheta pentru cele mai multe democrații moderne, având la bază ideea reprezentării politice, prin care cetățenii delegă, prin alegeri, puterea poporului unor reprezentanți, care decid în locul și în numele poporului, fără a-l mai consulta, pentru o perioadă de timp limitată. G. Sartori definește democrația reprezentativă ca fiind „o democrație directă în care poporul nu guvernează el însuși, ci își alege reprezentanți care să îl guverneze” [3, p. 118], specificând că „democrația directă – democrația fără reprezentanți și fără «curele de transmisie» reprezentațional”; „democrația prin referendum este democrația în care *demos*-ul decide în mod direct asupra problemelor, fără a se reuni, ci discret, prin intermediul referendumului”.

Pentru o construcție democratică temeinică în societatea contemporană este necesar de a ține cont de anumite axiome ale democrației, care, în viziunea politologului român V. Nazare, ar fi următoarele [42, p. 30-38]: 1) democrația și prosperitatea sunt două lucruri diferite, iar în unele cazuri complementare; democrația poate fi o pârgie de realizare a prosperității, dar prosperitatea nu se poate realiza automat prin construcția democrației, prosperitatea devine doar o condiție și un criteriu de apreciere a democrației; 2) a impune autonomia politică unui grup împotriva voinței lui este tot la fel de coercitiv ca și refuzul autonomiei unui grup care o dorește; dreptul la autogovernare nu implică totuși dreptul de a institui un regim tiranic; 3) într-o societate democratică,

influența individului, competent și membru al *demos*-ului, este într-o relație de inversă proporționalitate cu volumul resurselor și al oportunităților de participare, care sunt, în mod obișnuit, inegal distribuite; 4) nu există democrație pură, întotdeauna va exista o discrepanță între democrația reală și cea ideală, între democrația rațională (deductivă, universală, imaginară, îndepărtată de realitate și incapabilă să controleze problemele generate de lumea reală) și cea empirică; democrația nu se identifică cu autogovernarea, ci cu guvernarea prin mijlocirea unei elite; 5) democrația, în decursul istoriei sale, pune în evidență o evoluție ciclică – democrația directă, democrația reprezentativă, poliarihiile etc.; evoluția nu a fost liniară, ci una cu sincopă, cu valuri și contravaluri democratice; 6) apropierea unei comunități de realizarea idealului democratic al autogovernării, prin creșterea amplitudinii participării cetățenilor la deciziile guvernării, determină proporțional anularea, dispariția distincțiilor dintre guvernanți și guvernați; 7) funcționalitatea și succesul guvernărilor democratice sunt în funcție de virtutea civică a indivizilor; funcționalitatea/nefuncționalitatea, succesul/insuccesul regimurilor democratice sunt proporționale cu tendința de apropiere de idealul comunității civice; 8) în organizațiile moderne se manifestă „legea de fier a oligarhiei” (R. Michels), tendința de concentrare a puterii de guvernare în mâna unui număr limitat de persoane, de diminuare progresivă a coeficientului democratic; 9) regula fundamentală a democrației, care nu este agreată de tehnocrați sau experți, este exprimată de opțiunea sau vocea majorității; orice rezultat al sufragiului majoritar, indiferent de valoarea deciziei (cât de exact reflectă fenomenul real), se confundă cu rațiunea supremă, cu adevărul democratic; 10) corupția reprezintă virusul letal al democrației și poate compromite viitorul, împiedicând instaurarea sa acolo unde nu a devenit încă o realitate și o șubrezește (slăbește) pe cea deja existentă.

Democrația a fost și va rămâne ea însuși o provo-

care pentru teoria politică. Paradigma democratică, pusă în discuție începând cu Atena clasică și până azi, a afectat profund teoria politică contemporană, așa încât patosul pentru democrație, pe de o parte, și criticile aduse împotriva acesteia, pe de alta, denotă că idealul democrației rămâne unul dintre cele mai îndrăgite și, în același timp, mai contestate idealuri politice. Așa cum menționa D. Fisichella, chiar dacă paradigma democratică constituie produsul unui efort istoric, instituțional și cultural de anvergură, totuși democrația modernilor, prin geneza sa și prin manifestările sale curente, rămâne dezorientată în fața unei serii de probleme nu întotdeauna eliberate de incertitudini și nu întotdeauna soluționate în mod adecvat, confruntându-se, totodată, cu o întreagă varietate de provocări serioase, deseori dramatice [28, p. 321-333].

Concluzii

Analiza transformărilor democratice – statul-cetate, statul-națiune și transformarea spre care se năzuiește azi arată că în societatea contemporană, în ciuda imperfecțiunilor, democrația rămâne totuși cea mai bună modalitate de a conduce treburile publice ale unei societăți, numai dacă se respectă principiul suveranității poporului (guvernarea poate fi legitimată numai prin voința celor guvernați). Acest principiu trebuie deosebit de procedurile democratice care sunt mijloace ce permit punerea în evidență a voinței poporului. Principala procedură sunt alegerile (democratice). Alte proceduri ajută la funcționarea în bune condiții a sistemului democratic – separarea puterilor, limitarea mandatului pentru reprezentanții poporului, precizarea anumitor reguli constituționale etc.

Deși discuția despre avantajele și/sau dezavantajele unor sau altor forme de democrație nu este terminată și, probabil, nu se va termina niciodată, astăzi tot mai multe dispute se duc pe câteva probleme de interes teoretic, politic și practic – ce sens ar trebui să in-

vestim în conceptul de democrație, cum funcționează democrația în practica societății contemporane, care va fi natura și care sunt perspectivele democrației. În acest caz, este vorba preponderent despre un model de democrație, așa sau altfel, recunoscut în întreaga lume, modelul democrației liberale. Desigur, există în privința democrației liberale și anumite întrebări. În funcție de răspunsurile oferite, se pot distinge câteva abordări teoretice: pluralistă, elitistă, corporatistă, „dreapta nouă”, marxistă / neomarxistă etc. În pofida multiplelor abordări și a gradului de reziliență la liberalism al instituțiilor politice din unele țări ce păreau definitiv ancorate în democrația liberală, se consideră întemeiat că democrația liberală reprezintă astăzi o formulă de democrație avansată caracterizată prin echilibrul constituțional dintre valoarea fundamentală a democrației (în speță, egalitatea) și cea a liberalismului (libertatea).

Referințe bibliografice

1. SARTORI, G. *Teoria democrației reinterpretată*. Iași: Editura POLIROM, 1999. 512 p. ISBN 973-683-144-2.
2. CARPINSCHI, A.; MIHĂILESCU, B. *Teorii ale democrației*. <https://ro.scribd.com/document/496632473/227154989-Carpinschi-Anton-Teorii-Ale-Democratiei-Prim-Pag> (accesat: 29.09.2012).
3. FLORIAN, Al. *Teorii ale democratizării (Note de curs)*. București, 2005. 51 p. <https://www.scribd.com/document/85206701/teorii-democratizare> (accesat: 29.09.2012).
4. VARZARI, P. *Paradigma democratică: unele considerente conceptuale și de conținut*. În: Redimensionarea valorilor democratice în condițiile societății informaționale / Coord. R. Ciobanu, V. Mocanu. Chișinău: S. n., 2018 (Tipogr. „Artpoligraf”), p. 155-170. ISBN 978-9975-3178-4-9.
5. BARBER, B. R. *Democrație*. În: Enciclopedia Blackwell a gândirii politice / Coord. D. Miller. București: Editura Humanitas, 2006, p. 153-160. ISBN 594-835-300-917-0.

6. DAHL, R. A. *Poliarhiile. Participare și opoziție*. Iași: Editura Institutul European, 2000. 263 p. ISBN 973-611-071-0.
7. GRUGEL, J. *Democratizarea. O introducere critică*. Iași: Editura Polirom, 2008. 267 p. ISBN 978-973-46-1064-8.
8. PLEȘCA, V. *Democrația liberală*. În: *Concepte și teorii social-politice* / Coord. E. Huzum. Iași: Editura Institutul European, 2011, p. 39-58. ISBN 978-973-611-805-0.
9. KANTOR, I. A. *Ideologii politice. Teoria democrației*. Cluj-Napoca: FSPAC, 2013. 56 p. <https://www.scribd.com/doc/299350239/Teoria-democrației> (accesat: 01.11.2017).
10. The Democracy Ranking of the Quality of Democracy. <http://democracyranking.org/wordpress/> (accesat: 13.12.2017).
11. POPESCU, M. *Democrație*. <http://popescumarian2013.blogspot.com/p/fisa-de-ucru-24-aprilie-2013.html> (accesat: 24.04.2013).
12. DUMINICĂ, I. *Instaurarea regimului politic democratic în Republica Moldova: realizări, probleme, perspective*. Teză de dr. în științe politice. Chișinău: CNAA, 2006. <https://docslide.com.br/documents/teza-duminica-ion.html> (accesat: 13.12.2006).
13. *Democrațiile*. <https://administrare.info/8-domenii/administra%C8%9Bie-public%C4%83/4126-democrațiile> (accesat: 07.04.2022).
14. JITCOV, D. *Bazele științei politice (Note de curs)*. București, 2006. 144 p. <http://facultate.regielive.ro/cursuri/drept/bazele-stiintei-politice-4409.html> (accesat: 23.08.2011).
15. La un an de la asaltul asupra Capitoliului din SUA, americanii rămân divizați. 65 de milioane încă mai cred minciunile lui Trump. <https://www.digi24.ro/stiri/externe/la-un-an-de-la-asaltul-asupra-capitoliului-din-sua-americanii-raman-divizati-65-de-milioane-inca-mai-cred-minciunile-lui-trump-1792567> (accesat: 06.01.2022).
16. China califică democrația SUA drept „armă de distrugere în masă”. <https://protv.md/international/china-califica-democrația-sua-drept-arma-de-distrugere-in-masa---2588169.html> (accesat: 11.12.2021).
17. BALL, T.; DAGGER, R. *Ideologii politice și idealul democratic* / Ed. a 2-a. Iași: Editura Polirom, 2000, 271 p. ISBN 973-683-452-2.
18. BOIA, L. *Mitul democrației* / Ed-a a 2-a. București: Editura Humanitas, 2007. 170 p. ISBN 978-973-50-1758-3.
19. GORUN, A. *Democrația – mit și realitate*. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu / Seria Litere și Științe Sociale*, 2012, nr. 1, p. 7-37. ISSN 2344-3677; ISSN-L 1844-6051.
20. VARZARI, P. *Elita politică și birocrația în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova). Monografie*. Chișinău: Pontos, 2013 (Tipogr. „Europres”). 366 p. ISBN 978-9975-51-447-7.
21. VOLKOFF, Vl. *Defectele democrației*. <http://anonymus.ro/2015/08/defectele-democrației-de-vladimir-volkoff/> (accesat: 24.10.2017).
22. DAHL, R. A. *Democrația și criticii ei*. Iași: Editura Institutul European, 2002. 289 p. ISBN 973-611-191-1.
23. *Dicționar de politică*. Oxford / Coord. de L. McLean. București: Univers Enciclopedic, 2001, p. 127-129. ISBN 973-8240-09-3.
24. HOBBSAWM, E. *Era extremelor. O istorie a secolului XX: 1914–1991*. Chișinău: Editura Cartier, 2015. 716 p. ISBN 978-997-5865-48-7.
25. Окаянный век. Разговор с писателем Эдвардом Радзинским. <http://otramovida.net/video/-/J8DrtMvU-eRk.html> (accesat: 08.11.2013).
26. BRADLEY, A. *A Paradox in the Theory of Democracy, 2000*. <http://www.learnliberty.org/blog/a-paradox-in-the-theory-of-democracy/> (accesat: 31.12.2017).
27. WEIS, D. D. *Wollheim's Paradox: Survey and Solution*. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/009059177300100203> (accesat: 08.12.20217).
28. FISICHELLA, D. *Știința politică. Probleme, concepte, teorii*. Iași: Editura Polirom, 2007. 406 p. ISBN 978-973-46-0107-3.
29. DAHRENDORF, R. *Noile provocări ale democrației*. În: *Symposion. Revistă de Științe Socio-Umane*, Iași, 2004, Tom. II, nr. 1 (3), p. 223-252. ISSN 1584-174X.
30. HERMET, G. *Poporul contra democrației*. Iași: Editura Institutul European, 1998, 310 p. ISBN 973-586-123-2.
31. HERMET, G., TRINDADE, H. *The Paradoxes of Democracy*. <https://books.google.md/books?id=5Wkqy9>

VfR6oC&pg=PP12&lp=PP12&dq=Hermet+Trindade%2BThe+Paradoxes+of+Democracy (accesat 14.07.2022).

32. DAHL, R. A. *Despre democrație*. Iași: Editura Institutul European, 2003. 204 p. ISBN 973-611-114-8.

33. CIOBANU, C. A. *Teoria democrației. Evoluție, probleme, provocări*. <http://ru.scribd.com/doc/27316409/teoria-democrației> (accesat: 17.04.2011).

34. VARZARI, P. *Guvernarea democratică și unele aporii în contextul crizei politice din Republica Moldova*. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2012, nr. 3 (160), p. 52-62. ISSN 1857-2294.

35. NAZARE, V. *Paradoxuri sociale și politice*. În: *Sfera Politicii*, 2007, nr. 128, p. 20-31. ISSN 1221-6720.

36. CAPCELEA, V. *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile*. Chișinău: Editura Arc, 2012. 192 p. ISBN 978-9975-61-703-1.

37. PÂRVULESCU, Cr. *Criza democrației și societatea necivilă*. <https://www.observatorcultural.ro/articol/criza-democrației-si-societatea-necivilă/> (accesat: 21.09.2016).

38. HUNTINGTON, S. *Al treilea val al democrației*. În: *Revista Română de Științe Politice*, București, 2002, Vol. 2, nr. 1, p. 18-40. ISSN 1582-456X.

39. GAJDO, A.-M. *Primăvara arabă în Egipt: „Al patrulea val de democratizare”, „o trezire islamică” și „un nou autoritarism”*. https://www.academia.edu/12964423/prim%C4%82vara_arab%C4%82_%C3%8en_egipt_al_patrulea_valde_democratizare_o_trezire_islamic%C4%82_%C5%9ei_un_nou_autoritarism (accesat: 31.10.2020).

40. BAUMAN, Zygmunt. *O societate individualizată*. <https://ik-ptz.ru/ro/testy-ege---2017-po-matematike/zigmunt-bauman-individualizirovannoe-obshchestvo.html> (accesat: 07.07.2022).

41. ŚLIWA, M. *Democrația poloneză. Idei. Oameni. Evenimente* / Trad. și pref. de V. Constantinov. Chișinău: US Tiraspol, 2016. 212 p. ISBN 978-9975-76-179-6.

42. NAZARE, V. *Considerații privind axiomele democrației*. În: *Sfera Politicii. Revistă Lunară de Științe Politice*, 2004, nr. 1 (106), p. 33-38. ISSN 1221-6720.